

ISSN 1999-4214

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN HUMANITIES
INSTITUTE

№ 1/2022

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Нұр-Сұлтан, 2022

Nur-Sultan, 2022

Nur-Sultan, 2022

Бас редакторы **Дауренбекова Л.Н.**
филология ғылымдарының кандидаты, доцент Еуразия гуманитарлық институты,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
Философия докторы (PhD), доцент Еуразия гуманитарлық институты, Нұр-Сұлтан,
Қазақстан

Редакция алқасы

- Аймұхамбет Ж.Ә.** ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
- Ақтаева К.** ф.ғ.д., проф., А. Мицкевич атынд. Польша университеті, Познань, Польша.
- Әбсадық А.А.** ф.ғ.д., проф., А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
- Бредихин С.Н.** ф.ғ.д., проф., Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
- Гайнуллина Ф.А.** ф.ғ.к., доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей Қазақстан
- Ермекова Т.Н.** ф.ғ.д., проф., Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
- Есиркепова К.Қ.** ф.ғ.к., қауымдас. проф А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
- Жүсіпов Н.Қ.** ф.ғ.д., проф. Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
- Курбанова М.М.** ф.ғ.д., проф., Алишер Наваи атынд. Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
- Қамзабек Д.** ф.ғ.д., проф. Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
- Құрысжан Л.Ә.** ф.ғ.д., проф., Ханкук шетелдік университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
- Онер М.** ф.ғ.д., проф., Эгей университеті, Измир, Туркия
- Пименова М.В.** ф.ғ.д., профессор Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
- Сайфулина Ф.С.** ф.ғ.д., проф., Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ

Редакцияның мекенжайы: 010009, Нұр-Сұлтан қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; E-mail: eagi.vestnik@gmail.com, Сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы
Меншіктенуші: «Еуразия гуманитарлық институты»
Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде қайта есепке қойылды.
Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Басуға 25.03.2022ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.
Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Татсырыс № 88
«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института,
Нур-Султан, Казахстан

Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института, Нур-
Султан, Казахстан

Редакционная коллегия

- Аймухамбет Ж.А.** д.ф.н., проф., ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
- Актаева К.** д.ф.н., проф., университет имени Адама Мицкевича в Познани, Познань, Польша.
- Абсадық А.А.** д.ф.н., проф. Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
- Бредихин С.Н.** д.ф.н., проф., Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
- Гайнуллина Ф.А.** к.ф.н., доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
- Ермекова Т.Н.** д.ф.н., проф., КазНацЖенПУ, Алматы, Казахстан
- Есиркепова К.К.** д.ф.н., проф. Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
- Жусипов Н.К.** д.ф.н., проф., Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
- Курбанова М.М.** д.ф.н., проф., Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
- Камзабек Д.** д.ф.н., проф., ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
- Курсыжан Л.А.** д.ф.н., проф., Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
- Онер М.** д.ф.н., проф., Эгейский университет, Измир, Турция
- Пименова М.В.** д.ф.н., проф., Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
- Сайфулина Ф.С.** д.ф.н., проф., Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ

Адрес редакции: 010009, г. Нур-Султан., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; E-mail: eagi.vestnik@gmail.com, Сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.
Собственник: «Евразийский гуманитарный институт».
Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Подписано в печать 25.03.2022ж. Формат 60*84 1\8. Бум. Титолр.
Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 88
Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**
*Candidate of Philological Science, Associate Professor of the Eurasian Humanities
Institute, Nur-Sultan, Kazakhstan*

Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**
*Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the Eurasian Humanities Institute,
Nur-Sultan, Kazakhstan*

Editorial Board

- | | |
|-------------------------|---|
| Aimuhambet Zh.A. | D.Ph.Sc., Professor, L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan |
| Aktayeva K. | D.Ph.Sc., Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan,
Poland |
| Absadyk A.A. | D.Ph.Sc., Professor, Kostanay Regional University named after
A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan |
| Bredikhin S.N. | D.Ph.Sc., Professor, North-Caucasus Federal University,
Stavropol, RF |
| Гайнуллина Ф.А. | C.Ph.Sc., Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey,
Kazakhstan |
| Yermekova T.N. | D.Ph.Sc., Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University.
Almaty, Kazakhstan |
| Yesirkepova K.K. | D.Ph.Sc., Professor, Kostanay Regional University named after
A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan |
| Zhusipov N.K. | D.Ph.Sc., Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan |
| Kurbanova M.M. | D.Ph.Sc., Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language
and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan |
| Kamzabek D. | D.Ph.Sc., Professor, L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan |
| Kartayeva A.M. | D.Ph.Sc., Professor, East Kazakhstan University named after S.
Amanzholov, Oskemen, Republic of Kazakhstan |
| Kuryszhn L.A. | D.Ph.Sc., Professor, Hankulc University of Foreign Languages, Seoul,
South Korea |
| Oner M. | D.Ph.Sc., Professor, Aegean University, Izmir, Turkey |
| Pimenova M.V. | D.Ph.Sc., Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF |
| Seifullina F.S. | D.Ph.Sc., Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF |

*Editorial address: 010009, Nur-Sultan., 4, Prospect Zhumabayev
Tel/Fax: (7172) 561 933; E-mail: eagi.vestnik@gmail.com, Caïm: ojs.egi.kz*

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No.

KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 25.03.2022 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 88

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

МАЗМҰНЫ-СОДЕРЖАНИЕ-CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ – ЯЗЫКОЗНАНИЕ – LINGUISTICS

AMANGAZYKYZY M., SAYFULINA F.S.	MODELS OF WORLD CAPITALS IN THE PROSE OF THE XXIst CENTURY	6
БАЙТЕЛИЕВА Ж.Д.	ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТІЛДІК КОНТАКТІЛЕР: КӨПТІЛДІ МЕҢГЕРГЕН ЖАСТАР ТІЛІ.....	12
ДОСМАЙЛОВА А.Н.	ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫҚ ДЕФИНИЦИЯНЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ-КОГНИТИВТІК СИПАТЫ.....	21
ОСПАНОВА Ж.Т.	ОСОБЕННОСТИ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ В ПЕРИОД ПАНДЕМИИ COVID-19.....	31

ӘДЕБИЕТТАНУ – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ – LITERATURE STUDIES

ABDUOVA B.S., ASANOVA U.O., ASHENOVA A.T.	BLUE WOLF AS TOTEM AND IDEAL-ARTISTIC SPIRIT IN THE SPIRITUAL WORLD OF THE KAZAKH PEOPLE.....	39
АДАЕВА Е.С., СУЛТАНОВА А.	КӨРКЕМ МӘТІНДЕГІ КОНЦЕПТІЛІК ӨРІС (Мұхтар Мағауиннің «Қыпшақ аруы» романы негізінде).....	49
ЖУМСАКБАЕВ А.Т., НУРГАЛИ К.Р.	ЗАРОЖДЕНИЕ КАЗАХСКОГО ТЕАТРА И ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ДРАМАТУРГИИ.....	61
БАЙТАНАСОВА Қ.М., ТӘЛЕН Ә.М.	ҚҰС КИЕСІ: ҮКІНІҢ ӘЛЕМ ФОЛЬКЛОРЫНДАҒЫ ОРНЫ....	73
ОМАРОВА С.М.	ТҮРКІ ХАЛЫҚТАР ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ ДИДАКТИКАЛЫҚ САРЫН.....	84

А.Н. ДОСМАИЛОВА Еуразия Технологиялық университеті, Алматы
(e-mail: aigul.dosmailova@bk.ru)

ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫҚ ДЕФИНИЦИЯНЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ-КОГНИТИВТІК СИПАТЫ

Аңдатпа. Сөздіктерде тілдік бірліктердің мағынасын беруде ғалымдар сөздің түсіндірмесі, сипаттамасы, интерпретациясы, дефинициясы сияқты терминдер қолданады. Мақалада дефиниция ұғымы жан-жақты қарастырылып, дефинициямен қатар қолданылатын кейбір ұғымдардың мән-мағынасын анықтауға байланысты мәселелер мен дефиницияның логикалық-когнитивтік сипаты талданды. Термин дефинициясына берілген анықтамалар мен ғылыми еңбектердегі дефиниция анықтамаларының берілуі саралана келіп, ғалымдардың ортақ пікірлері талданды. Дефиниция лексикографиялық семантизацияланудың негізгі құралы ретінде қаралғандығы айқындалды. Сонымен қатар, дефиницияның басқа ұғымдардан басты ерекшелігі және оның өзіндік айырмашылықтары мен ұқсас жақтары қаралды. Осы анықталған тұжырымдардың негізінде терминологиялық семантизацияланудың сызбасы берілді. Жалпы терминтаным ілімінде термин дефинициясына қойылатын талаптар мен оның негізгі мазмұны жинақталып көрсетілді.

Түйін сөздер: Термин, термин дефинициясы, ғылыми мәтін, сөздің түсіндірмесі, сипаттамасы, анықтама, интерпретация, терминнің анықтамасы, термин семантизациясы.

Кіріспе. Академик Ө. Айтбайұлы: «Тіл қоғамдық құрылымның бірі ретінде сол қоғам құрылысын айнаға түсіргендей өрнектейді. Яғни қоғам өмірінде болған болып жатқан құбылыстардың бәрі тілден орын тебеді де, тіл көмегі арқылы халық қазынасына айналады», – деп атап көрсеткендей интернет дамыған заманда қоғамда көп жаңалықтар болып, тілімізге енген терминдерді зерттеу жауапкершілікті талап етіп отыр [1, 158]. Қазіргі кезде термин жасаудың жолдары, терминдік бірліктер табиғаты сияқты ауқымды мәселелермен қатар терминдердің дефинициясы мәселесі кеңінен қарастыру да өзекті болып отыр деп айтуға болады. Себебі сөздіктерде тілдік бірліктердің мағынасын беруде ғалымдар сөздің түсіндірмесі, сипаттамасы, интерпретация, дефинициясы сияқты әртүрлі терминдер қолданады. Алдымен дефиниция ұғымына түсінік беріп, дефинициямен қатар қолданылатын кейбір ұғымдардың мән-мағынасын анықтауға байланысты мәселелер мен дефиницияның логикалық-когнитивтік сипатын қарастырсақ. Дефиниция термині латынның «definiō – анықтау» деген сөзінен шыққан. Дефиниция мәтінде ғылымның белгілі бір саласында жинақталған терминдердің мағынасын ашады, яғни дефиниция мәліметтерде жинақталған терминді белгілейді. Дефиниция құрылымында логикалық ойлау әрекеті бар, тіл мен ойлаудың байланыстылығы осы процесте өтеді. Дефиниция белгілі бір түсініктің мағынасын ашу үшін жасалады, яғни нақтылықтың бөлігі болып табылады. Ой нақтылықтың белгілі бір бөлігін көрсетеді, тіл ойға форма беріп, оны бейнелейді. Д.П.Горский дефиницияның логикалық формуласын былай көрсетеді: D_{fd} (дефиниция немесе анықтама) = D_{fn} (дефиниенс бір нәрсе арқылы анықталған) [2, 18].

Дефиниция ғылым тілі үшін маңызды екені анық, онда анықталатын нысан туралы адам білімі көрініс табады. Дефиницияның мағыналық бөлігінің негізінде адамның қоршаған ортаны тану процесі бар. Дефиницияның нысандары ғылыми білім құрылымында ұғым, термин, болжам түрінде қызмет атқарады. Осыған сәйкес дефиниция когнитивтік қызмет атқарады, ол нысан туралы білімді бекітеді және коммуникативтік қызметі арқылы табиғи тіл терминологиялық бірліктерінің мағынасын анықтап, адамдардың өзара

түсінісуіне мүмкіндік жасайды, ал дефиницияның кумулятивтік қызметі белгілі нысанды ұзақ уақыт аралығында зерттеп, оның қолданылуына ғылыми процесс барысында жағдай жасайды.

Ұғым терминісіз, оларға сәйкес дефинициясыз ғылыми тұжырым, болжам, ғылымның заңдылықтарын қалыптастыру мүмкін емес. Ғылым ұғымдардың базалық негізіндегі соңғы анықтамаларына жүгінеді. Ұғымды дефинициядан басқа сипаттама, түсіндіру құрылымдары да бере алады. Бұлардың ішінде ұғымды беруде дефиницияның орны ерекше, себебі онда зерттелетін ғылыми нысанның толық мағынасы ашылады.

Қарастырылып отырған ғылым саласының ерекшеліктеріне, зерттеу әдістеріне байланысты дефиницияға әртүрлі талаптар қойылады. Формуламен берілетін нақты ғылымдарда дефиниция нысандарды теңестіру және бірегейлендіру қызметін атқарады. Нақты ғылымдар үшін біркелкі жасалған дефиницияның маңызы зор, себебі дефиниция негізінде әртүрлі заңдар, формулалар, жаратылыстану теориясының негізгі заңдылықтары жасалады.

Жалпы гуманитарлық білім беру саласында және бірқатар жаратылыстану ғылымы салаларында (теориялық физика, биология) бір нысанға берілген дефиниция төңірегінде жиі келіспеушіліктер болады, себебі дефиницияға әртүрлі талаптар қойылады. Бір ғылым саласындағы әртүрлі дефиницияның берілуі белгілі бір нысан туралы мәліметтің аздығына, оны әр қырынан зерттелуіне, сондай-ақ әртүрлі ғылыми зерттеу мектептерінің өз көзқарастары мен пікірлерінің болуына байланысты.

Әдістеме және зерттеу әдістері. А.В. Суперанская және бірқатар ғалымдардың айтуы бойынша: «дефинициялар қаралып отырған пәнге байланысты (нақты және қоғамдық ғылымдар үшін), материалды меңгеру деңгейіне қатысты (бұл алғашқы дефиниция болуы мүмкін, белгілі бір зерттеуді қорытындылайтын немесе көпжылдық ізденісті қорытындылайтын да болуы мүмкін) әртүрлі болып келеді. Зерттеудің бастапқы кезеңінде заттың дефинициясы жасалады. Олар техникалық ғылымдарда ұғым мәнін терең қарауды талап етпейді. Философия, математика логикасында дефинициялар тілдік бірліктерден жасалып, дефиницияланған сөздер арқылы ұғымның мән-мағынасы ашылады» [3, 165].

Техникалық не гуманитарлық ғылым салалары болсын, кез келген ғылымда дефиницияны ендіру үшін негіз, заңдылық болу қажет. Себебі кейбір күнделікті қолданылатын сөздердің де дефинициясы болады, бірақ олар дәлелдеуді керек етпейді.

Ұғымды анықтаудың әдіс-тәсілдерін іздестіру көне грек философ-материалисі Демократтың «Логика туралы» және «Конондар» атты трактаттарынан бастау алған. Анықтама ұғымы философ-идеалист Сократ еңбегінде индукция әдісіне сүйеніп жасалды, Платон бірінші болып анықтаманы түр ерекшелігі арқылы түсіндірген. Көне Грек философы Аристотель ұғымды анықтаудың әдіс-тәсілдеріне ғылыми тұжырымдама жасап қоймай, анықтаманың ережесін де жасаған. Аристотель дефиницияның алғашқы «тек және түр ерекшелігі» формуласын анықтады. Дефиницияға: «анықталушы анықтаушыға тең болу керек» деген жалпы талап антикалық дәуірде қойылды.

Дефиниция, ұғым және термин арасында семиотикалық байланыс орнатылады, термин → белгі → белгілеуші; ұғым → белгіленуші; дефиниция ұғымның сөйлеммен берілуі. Осыдан дефиницияның ерекше қасиеті шығады: логика-ұғымдық қатынаста ол аяқталған пікірді көрсетеді; тілдік құрылымда – ерекше коммуникативтік бірлікті, коммуникативті қызметті атқарады, сондай-ақ белгіленуші (ұғым) және белгілеуші (термин) арасындағы байланысты орнатады.

Ұғым – объективтік шындық заттары мен құбылыстары және олардың қасиеттерін көрсететін абстрактілі ойлау формаларының бірі. Адамның таным қызметіндегі ұғымның маңызы зор. Ұғымсыз табиғат пен қоғамның объективтік заңдарын зерттеп білу мүмкін емес, ұғымдарды басшылыққа ала отырып, заңдар түзіледі, ғылымның түрлі салаларында ғылыми теориялар жасалады. Ұғым әртүрлі құрылымдармен берілуі мүмкін, мысалы жай (термин, символ) және күрделі (сөз тіркесі, сөйлем, вербалды және бейвербалды белгілер жинағы - формулалар).

Тіл зерттеушілері дефиницияның ұғымды толық түсіндірмейтінін, тек оны көрсететіні туралы айтады. Мысалы, Дж. С. Милл: «Дефиниция – тілдегі сөздің қолданылуы туралы мәлімет беретін теңестірілген пайымдау», - дейді [4, 25]. Ал Т. Гоббстың пікірі бойынша, дефиниция екіұшты мағынаны жоятын тілдік құрылым және белгілі бір зат туралы жалпы түсінік беру [5, 60]. Р. Дюбюктің тұжырымы бойынша: «Дефиниция ұғымның мазмұнын түсіндіре отырып, ұғымның ары қарай дамуына кедергі келтіреді» [6, 84].

Кез келген ғылыми дефиницияның тілдік негізін зерттеуде алғашқы ұғым маңызды болып табылады. Жалпы ғылыми зерттеулер мен әдебиеттерде мазмұн мен түр өзара келісілген деген көзқарас қалыптасып, терминнің жалпы қолданыстық лексикадан ерекшелігі ұғымға байланысты болады. Ғылыми білімнің ұғымдар жүйесін сипаттау екі кезеңнен тұрады: бірінші кезеңде ұғым жүйесі айқындалса, екіншісінде терминдер жүйесі жасалады.

Гуманитарлық бағыттағы ғылым салаларының терминологиялық жүйелерінде терминдік бірліктер басымдық танытып, денотаттары абстрактілі ұғымды білдіреді, ал мағынасы дефиниция түрінде сипатталады, мұндай терминдердің құрылымында сигнификаттық компонент ерекше рөл атқарады. Терминнің аталымдық қызметі қалай маңызды болса, когнитивтік қызметі де сондай маңызды деп айтуға болады. Терминологияда түсіндірілетін ұғымдар адам қызметінің белгілі бір саласында дамиды, жасалады. Оның қалыптасуын шетел тіл білімінде күнделікті қолданыстағы лексемалар мағынасында ұзақ уақыттық жұмсалымдық қасиеті орын алған жағдайда, ол оның бір жақтылығын қамтамасыз етіп, терминологиялық бірліктің адам іс-әрекетінің белгілі бір мақсатта жасалуы белгілі бір саланың ұғым аппаратының жіктемесі саналы түрде жасалып қалыптасуына әсер етеді.

Терминнің мағынасы ұғыммен толық сәйкес келе алмайды, себебі бұл категорияның лингвистикалық және логикалық тұрғыда түсіндірілуі түрлі көзқарастарды айқындайды. Логикада ұғым лексикографиялық тәжірибеде қолданылатын термин, терминологиялық тіркес ретінде танылса, лингвистикада сигнификаттың мағынасы нысанмен бірге көлемді түсініктерді, коннотативтік компонент немесе сөздің ішкі формасын қамтиды. Мұндай семантиканың бағалауыштық, эмоциялық, экспрессивтілік сияқты қасиеттері терминге тән емес, өйткені олар тілдің жұмсалымдық қызметінде терминнің негізгі қасиетіне белгілі бір қарама-қарсылықта қолданылады. Басқаша айтқанда, терминнің кешенді сигнификаттық мағынасы оның ұғымдық мазмұнымен сәйкес келмейді, ол ұғымнан кең, өйткені, термин берілген түрлі көзқарастары туралы мәліметті қамтып қолданысқа енеді. Терминнің ұғымдық мағынасы оның лексикалық мағынасынан кең, ол нысанның жан-жақты сипаттамасын білдіреді. Ал басқа ұғымдар мен осы тектес ұғымдардың дифференциалды белгілері энциклопедиялық сөздіктерде берілген, бірақ мұндай дефинициялар лингвистикалық дефинициялармен өте сирек сәйкес келеді.

А.А. Реформатский термин және терминологиялық жүйені зерттеу барысында, терминдердің мәнмәтінге тәуелсіздігін, оның қай терминологиялық жүйеге жататындығы мәнмәтінсіз-ақ анық болатынын айтады. Ғалым мәнмәтіннің терминологиялық жүйені ауыстыра алатынын айта келіп былай дейді: «Әрбір терминнің берілген терминологияда өзінің өрісі болады, ол нақты тіркелуге міндетті. Терминологиялық өрістен тыс термин өзінің терминдік сипатын жоғалтады» [7, 9-10]. Бұл мәселе жөнінде Б.Ю. Городецкий былай деп жазады: «Жеке алынған термин өз алдына функция, ол тек терминологиялық жүйеде болады және белгілі бір қатынаспен байланысты болып келеді» [8, 136]. Осылайша, терминдер лексикалық жүйеде өзінің микроқұрылымын жасайды, ол қасиеттер лексикалық жүйе ерекшеліктеріне сәйкес келе бермейді. Бұл микроқұрылым терминологиялық өріс болып табылады, ал оның қасиеті мен сапасы екі фактормен белгіленеді, олар: терминнің лексикалық бірлік ретінде тіл жүйесінің лексика-семантикалық қатынасты білдіруі және берілген білім саласының ғылыми ұғымдарының белгіленуі.

Бір типті элементтердің типологиясы мен құрылысында, ол прагматикалық, терминологиялық бірлік туралы мәлімет бірден ажыратылып көрсетіледі, оны өзімен біртектілердің қатарына қояды, олар өз кезегінде семантикалық жұмсалымда терминологиялық өрісте топтастырылып, яғни ұғымдық аппараттың ғылыми білім саласындағы тектік-түрлік қатынасындағы лексика-семантикалық, тақырыптық топ және жеке топтарға бірігеді.

Жоғарыда айтылғандарға байланысты ұғым дефинициясы және термин дефинициясы деп бөліп қарастыруға болады. Біріншісі, ұғым интенционалын логикалық категория ретінде сипаттаса, ал екіншісі, термин-сөз сигнификатын белгілі лексика-семантикалық өрістің бірлігі ретінде көрсетеді. Ғылыми дефиницияның жан-жақтылығы осыған байланысты айқындалады. Ал мәтін құрылымындағы дефинициялар көбіне ұғым дефинициясын көрсетеді, олар мәнмәтінге тәуелді болып, ұғымның нақты анықтамасы арнайы басылымдарда (энциклопедиялық сөздіктер мен анықтамаларда) беріледі. Сонымен бірге ұғым дефиницияның үлкен бөлігін құрайды, өйткені олар негізгі мәтінге байланысты емес, белгілі бір мәнмәтінге тәуелді болғандықтан, түсіндірмелері терминдер жүйесіндегі және ұғымдағы қатынасты көрсетіп қана қоймай, жүйедегі орнын да көрсетуі керек.

Дефиниция терминіне берілген бірнеше анықтаманы келтірсек: В.И. Дальдің түсіндірме сөздігінде: «дефиниция – сөзді немесе ұғымды анықтау, түсіндіру, талдау», – дегенді білдіреді, А.Н. Ушаковтың түсіндірме сөздігінде: «дефиниция – (definitio лат. сөзі) ұғымды анықтау, түсіндіру», – деп берілсе, С.Ю. Ожегов және Н.В. Шведованың түсіндірме сөздігінде: «дефиниция – ұғымды анықтау, түсіндіру. Ғ. Қалиев «Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігінде»: «дефиниция (лат.definitio анықтау) – белгілі бір термин не сөз арқылы бейтаныс басқа терминнің (сөздің) мағынасын ашу; зерттеу объектісіне анықтама беру; пайымдау», – деп жазады [9, 89].

Талқылау мен бақылау. Осы сөздіктердегі анықтамаларды салыстыра келгенде барлық зерттеушілер «дефиниция – ұғымды *анықтау, түсіндіру*» деген ортақ пікірде екенін көреміз. Ғылыми еңбектерде дефиницияға берілген басқа анықтамаларды да кездестіруге болады, мысалы, В.В. Морковкин «Основы теории учебной лексикографии» еңбегінде: «Дефиниция – сөздік бірліктің абсолюттік құндылығына қатысты белгісіздікті логикалық анықтамаларға қойылатын талаптарға сәйкес орындалған сөз тіркестері (әдетте күрделі сөз тіркестері) көмегімен жою; ол сөз тіркестерінен құралған мәтіннің бөлшегі» [10, 115], – деп көрсетеді. М. Малбақов бір тілді түсіндірме сөздіктің құрылымына қатысты мәселелерге арналған монографиясында дефиниция, түсіндірме, анықтама ұғымдарын зерттей келе: «... бірқатар лексикографиялық еңбектерде синоним ретінде қарастырылған түсіндірме, дефиниция, анықтама терминдері шын мәнінде бір-біріне синоним емес. Дефиниция – сөздік бірлікке берілген қысқаша анықтама. Ол түсіндірменің құрамына кіреді. Түсіндірме ұғымына дефинициядан да басқа лексика-стилистикалық, грамматикалық- функционалдық сипаттамалар кіреді. Анықтама – терминімен анықтама процесінің атауын – сөздіктегі сөздік бірлікке берілетін түсіндірмелі анықтамалардың бәрін атаған жөн тәрізді. Сөздік мақалада дефинициядан басқа да анықтамалар болған жағдайда оларды дефинициялық анықтама және қосалқы семантикалық функционалдық анықтама түрінде айқын ажырату керек» [11, 62], – деп жазады. Профессор Ш. Құрманбайұлы: «Термин ұғым атауы болса, терминнің дефинициясы деген – сол ұғым атауына берілген дәл ғылыми анықтама. Термин сөздің мағынасы оның дефинициясы арқылы анықталады» [12, 9], – деп терминге міндетті түрде дефиниция берілуі керектігін айтады.

Сөздіктерде берілген анықтамаларды, ғылыми еңбектерді саралай келгенде, ғалымдардың дефиницияны анықтама немесе түсіндірменің құрамында қарастырғанын көреміз.

Біздің пайымдауымызша, түсіндірме термині жалпықолданыстық әдеби тіл сөздердің мағынасын береді. Терминдердің әртүрлі терминологиялық жүйедегі қызметі сала бойынша түсіндірме сөздіктерде қарастырылып, сөздің түсіндірмесі бірнеше жағдайда

пайдаланылады. Терминологиялық жүйеге түскен сөз жаңа мазмұнға ие болады, тек дыбысталуын ғана сақтайды. Мұндай сөздің мағынасын мәнмәтін арқылы ғана ашуға болады, ал лексикографияда қысқаша түсіндірмемен анықталады.

Түсіндірме терминнің аудармасы жоқ жағдайда, басқа сөздермен беріледі немесе құрылымды сөйлемдер арқылы түсіндіріледі. Терминнің мағынасын беруде аударылатын тілде калькалау, яғни тілдің сөзжасам модельдері және жеке сөздерді көшірме жолымен сөзжасам тәсілі кеңінен пайдаланылады. Түсіндірмеге сөздіктерде мәлімет беру тән, себебі, сөздік сөздің мағынасын нақты, дәл, береді. Е. Әбдірәсілов түсіндірмені терминографиядағы микроқұрылым элементтерінің бірі ретінде қарастыра келіп былай дейді: «Бұл сөзсіз негізінен түсіндірмелі терминологиялық сөздіктерде терминдерді беру барысында қолданылатын, белгілі тәсіл. Сөздіктерде кездесетін бұл элементті «анықтама беру тәсілі» деп те атауға болады. Терминографияда түсіндірме беру тәсілдерінің ғылыми дефиницияны беру (терминнің нақты ғылыми анықтамасын беру), филологиялық сөздіктерде анықтама беру, сілтеме арқылы анықтама жасау (басқа терминге сілтеме жасау), көркемдік құралдар арқылы анықтама беру контекстік мысалдарды келтіре отырып анықтама беру (ғылым саласындағы қолданысынан сөйлем, сөз тіркесі түріндегі мысалдар келтіру арқылы), энциклопедиялық анықтама беру (энциклопедиялық сөздіктерде), сөзжасамдық, терминжасамдық құрылымын көрсете отырып анықтама беру (түбір мен қосымшаларын ажырата отырып беру), синонимдік анықтама беру, антонимдік сыңары арқылы анықтама беру сияқты түрлерін көрсетеді. Терминдерді түсіндірудің көрсетілген тәсілдерінің қай-қайсысы да терминнің ұғымын ашуға, термин туралы түсінікті жеңілдетуге қызмет ете алатын, терминологиялық сөздіктерде қолданылуы әбден мүмкін элементтер» [13, 51]. Яғни, зерттеуші түсіндірмені «анықтама беру тәсілі» деп те атауға болатынын және түсіндірмені анықтаманың бөлігі деп қарастырады.

Анықтама және дефиниция терминдеріне келетін болсақ, олар лингвистикалық терминологиялық сөздік бағытына сәйкес келеді, себебі арнаулы мәтіндердегі ғылыми түсінік анықтама немесе дефиниция арқылы ғана беріледі. Логикалық сөздікте: «Анықтама – кең мағынада ұғым мазмұнын ашатын логикалық процесс» [14, 355], - деп беріледі. Е.Ю. Щемелева «Определение и способы его языковой реализации: (коммуникативно-структурный подход)» деп аталатын ғылыми жұмысында анықтама туралы былай дейді: «Ұғым мазмұны – ұғымның айрықша белгілерінің жиынтығы. Тар мағынада анықтама ойлау және тілдік әрекеттің қорытындысы. Құрылымы жағынан екі мүшелі (двучленная) болып келеді, яғни анықтаушы екі бөлімнен тұрады. Коммуникацияда бұл баламасын көрсететін қосымша элементтер қатар жүреді. Тар мағынада анықтама дефиницияның синонимі болып табылады, құрылымы сөйлем ретінде жүзеге асады, ал құрылымы мен жасалу жолы белгілі логикалық талаптан шығады» [15, 7]. Байқап отырғанымыздай, анықтама ұғым жайлы келтірілген көзқарастың екіншісі дефиниция ұғымына сәйкес келіп, олардың синоним терминдер ретінде қабылдауға болатындығын дәлелдейді, себебі дефиницияның да құрылымы мен жасалу тәсілі логика тұрғысына негізделген тілдік фразалық құрылым болып табылады. Анықтама ұғым мазмұнын ашады, ұқсас заттардың айырмашылығын анықтауға мүмкіндік береді, сол сөздің (терминнің) басқа мағынасын да белгілейді.

Яғни, анықтама ұғымы жайында тілші ғалымдардың бір тобы анықтаманы логикалық операция, ол арқылы ұғым мазмұнын айқындауға болатынын айтса, екінші тобы анықтаманы ойлау мен тілдік іс-әрекеттің нәтижесі ретінде анықталушы мен анықтаушыдан тұратын екі мүшелі тілдік құрылым болып келетіндігіне баса назар аударады.

Термин және дефиниция бірдей дәрежедегі ұғымды білдіреді. *Біріншіден*, дефиниция антикалық дәуірден бастап-ақ логикалық мәселенің шеңберінде қарастырылып келеді, ал ұғым мазмұны логикалық операция ретінде зерттелген. Ойлау туралы ғылыми теория қалыптасқалы бері анықтама барлық логиктердің басты назарында болды. Жаңа заман

логиктері логикалық және лингвистикалық анықтамалардың тығыз байланыста екеніне көңіл аударады. Орыс тіл біліміндегі логик-ғалымдар еңбектерінде дефиницияның ғылыми сараптамасының негізі жасалып, И.И. Срезневский, В.В. Виноградов, Л.В. Щерба, Б.А. Ларин сияқты лингвистердің еңбектерінде зерттеліп, О.С. Ахманова, Д.И. Арбатский, А.М. Бабкина, Е.А. Карпович, Н.А. Семенова, В.Д. Табанаковалардың еңбектерінде дефиницияға логика-семантикалық талдаулар жүргізілген.

Екіншіден, дефиницияны зерттеуге арналған еңбектерде дефиниция лексикографиялық семантизацияланудың негізгі құралы ретінде қаралады. Сөздік дефинициясына қатысты зерттеулер лексикографиялық анықтама дегеніміз не, оны қалай құру керек, лексикографиялық дефиниция қандай болады, термин туралы мәлімет көзі ретінде сөздік дефиницияларын пайдалану мәселелері сияқты сұрақтармен байланысты. А.П. Евгеньева, А.Е. Карпович, Н.А. Семенова еңбектерінде *дефиниция, анықтама, түсіндірме, сипаттама беру* сияқты бір-біріне жақын ұғымдар қарастырылған. Ю.Д. Апресян, Д.И. Арбатский, З.И. Комарова еңбектерінде әртүрлі сөздіктердегі термин анықтамасының мазмұны мен құрылымы зерттеледі. Анықтаманың лингвистикалық, семиотикалық, логикалық бағыттары О.С. Ахманова, В.Ф. Журавлев, А.А. Зиновьевтердің еңбектерінде жасалынған. Қазақ тіл білімінде М. Малбақов бірқатар лексикографиялық еңбектерде синоним ретінде қарастырылатын түсіндірме, дефиниция, анықтама терминдерінің бір-біріне синоним болмайтынын дәлелдеп жазады. Түсіндірме, дефиниция терминдеріне қатысты мәселеде дефиницияны түсіндірменің құрамында қарастырған пікірді мақұлдайды және анықтама түрлерін зерттейді.

Нәтижелер. Ғалым Р. Сыздық былай дейді: «Терминдер негізінен атау сөздер болып келеді. Терминдердің атауыштық қасиеті (белгісі) үшін оның «дефинициялық» түсіндірмесі болу керек, яғни бір нәрсенің, не құбылыстың тек қана өзіне тән ұғымдық анықтамасы ол сөзді термин етіп танытады. Терминдерді керек ететін әр алуан ғылым салалары болғандықтан сөздің дефинициясы сол ғылымның танымы үшін ұсынылады» [16, 129]. Бұл ретте терминге берілген дефиниция арқылы сол ғылым саласын тануға болатынына көз жеткіземіз. Ғалым Ш. Құрманбайұлы терминнің міндетті түрде дефинициясы болатыны туралы былай дейді: «Сөз арқылы ұғым туралы жалпы мағлұмат берілсе, терминнің дефинициясы арқылы сол ұғымды өзге ұғымдардан айыратын оның ең басты белгілері аталып көрсетіледі. Ғылым мен техниканың даму деңгейіне сәйкес терминнің дефинициясы да толығып, өзгеріске ұшырап отырады. Ғылым неғұрлым дамыған сайын сөз бен терминнің арасы алшақтай түседі. Бұл тәсілмен жасалған терминдер жалпы қолданыстағы сөзден өзі қатысты болатын терминнің өріс пен терминге тән дефинициясы арқылы ажыратылуға тиіс» [12, 55]. Яғни, дефиниция ұғымға сай келеді және оның негізгі мазмұнын береді. Дефиниция ұғымға да, терминге де қатысты, сондықтан терминнің дефинициясы және ұғымы деп айтуға да болады. Термин дефиниция көмегімен ұғымды анықтайды, яғни термин сөздер терминологиялық сөздіктерде дефиниция арқылы беріледі. Арнайы ұғымның ара-жігі, терминнің мағынасы дефиниция арқылы анықталады.

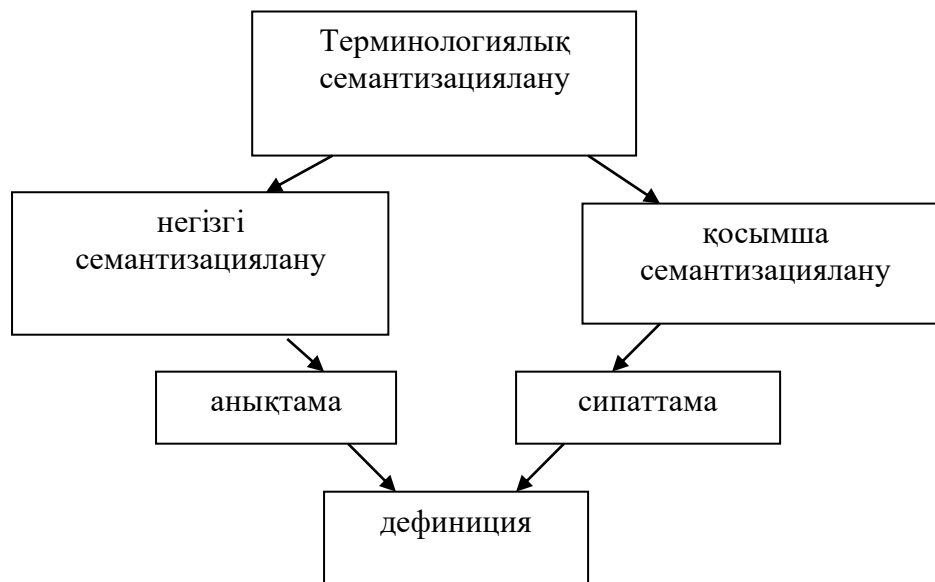
Жалпы дефиниция мәселесі сөз болғанда оның *анықтама, сипаттама, семантизациялану* сияқты ұғымдармен арақатынасын анықтап алған жөн.

Кең мағынада семантизациялану мағынаның ашылуы мен сипаты дегенді білдіреді. Ал тар мағынада бұл мағынаны ашу тәсілдерінің жиынтығын құрайды. Жиі қолданылатын семантизациялану терминіне тіл білімінде берілген анықтамалардан бастасақ, мәселен, Ғ. Қалиев мынадай анықтама береді: «Семантикалану *орыс. семантизация* – тіл бірлігі (единица) мағынасының айқындалуы, тіл бірлігінің мазмұны жайында қажетті мәліметтер беретін процесс пен нәтиже» [9, 279]. Орыс ғалымы В.Д. Табанакова былай дейді: «Кең мағынада семантизациялану – мағынаны ашу және сипаттау. Сөзді семантикалау – бұл сөздің семантикалық құрылымын, мағынасын ұсыну» [17, 61]. Бұдан шығатын қорытынды – семантизациялану құрылысы арқылы сөзді дұрыс қолдану үшін қажетті ақпаратты алуға болады және сөз туралы керекті мәліметті береді.

Ал *сипаттама* термин жайлы ақпаратты беруші амалдардың бірі ретінде анықтаманы толықтырады. Яғни, сипаттама қосымша семантизацияланудың бір тәсілі болып табылады.

Сонымен, біз жоғарыда дефиницияның басқа ұғымдардан басты ерекшелігін және оның өзіндік айырмашылықтары мен ұқсас жақтарын сөз еттік. Анықталған тұжырымдардың сызбасын төмендегідей етіп көрсетуге болады:

1- сурет. Терминологиялық семантизациялану



Дефиницияланудың қалыптасуын сөз ететін болсақ, ең алдымен, дефиницияның қалыптасуы ойлау мен логика тұрғысынан негізделіп, осы процестің барысында тіл мен ойлау өзара әрекеттестік қатынасқа түседі. Жалпы дефиниция ақиқат шындықтың бір бөлігі болып табылатын белгілі бір ұғымның мағынасын ашу үшін жасалады. Метатіл мәселелерімен кәсіптік деңгейде айналысқан ғалымдардың бірі Н.М. Скрипникова: «Кез келген металингвистикалық қызметте жұмсалатын сөйлеу актісінің құрылымы екі компоненттен тұрады – түсіндірілуші (вокабула) және түсіндіруші (дефиниция); осы екінші компонентті құрайтын бөлімде сөздердің семантизациялануы жүргізіліп орын алады. Бұл құрылымның міндетті түрде болуы ондағы белгісіздің белгілі дүние арқылы айқындалуымен түсіндіріледі. Металингвистикалық қызметтің жүзеге асуының негізгі шарты вокабулалардың дефинициямен қатар қолдануы болып табылады. Яғни, міндетті түрде «металингвистикалық қызметтің тілдік репрезентаторы» дефиницияның болуы негізгі қойылатын талаптардың бірі болып саналады» [18, 15], - деп тұжырымдайды.

Сөйтіп, дефиниция – ерекше логикалық тілдік құрылым, мұнда тіл мен ой бірге қызмет етеді, бірін-бірі толықтырады. Дефиниция ескі білімді жаңа біліммен байланыстырады, білімнің барлық саласында ғалымдардың сөйлесуіне көмектеседі, адамның танымдық әрекетінің пайдалы, сапалы болуына әсер етеді. Басқа тілдік құрылымдар тәрізді дефиницияның да белгілі құрылымы мен мазмұны болады.

Қазіргі таңда дефиниция логикалық және лингвистикалық тұрғыдан әлем тілдерінде кеңінен зерттеліп жатыр. Сондай-ақ дефиниция логикалық және лингвистикалық құбылыс ретінде әрі ақыл-ой әрекетінің ерекше формасы ретінде де қарастырылып келеді. Дефиницияның жан-жақты қарастырылуы оның күрделі құбылыс екенін дәлелдейді.

Терминологиялық дефиниция шағын мәтін арқылы терминнің семантизациясын жүзеге асырады. Яғни, таным объектісі және коммуникативтік қарым-қатынас вербалды түрде жинақталады. Сонымен, дефиниция мазмұнын терминдер мағынасының интерпретациясы дефинициядан дефиницияға түрленетіндіктен бір типті деп атауға болмайды. Бұл дәлелдеулер дефиницияның түрлерінің көп екендігін көрсетеді.

Қорытынды. Кез келген тілдік құбылысқа тән дефиницияның да өзіндік құрылымы

мен мазмұны болады. Дефиницияның құрылымы да, мазмұны да тіл мен ойлау заңдылықтарына сәйкес ұйымдастырылып, ойлау процесіне негізделеді. Ал дефиницияның семантикалық құрылымы бірнеше ғылым салаларында кездесетін әмбебап терминдердің жіктелік семантикалық белгілерінен құрылады да сол себепті оған бірізділік және стандарттылық сипаты тән екендігі анық байқалады.

Қорыта келгенде, жалпы терминтаным ілімінде термин дефинициясына да біршама талаптар қою дәстүрі қалыптасқан. Ғалымдардың еңбектерін саралай келіп, олардың негізгі мазмұнын былайша жинақтап көрсетуге болады:

- қатар бағыныңқы ұғымдардың анықтамасын беруде олардың түрлік белгісі ретінде дефиницияда екеуіне де ортақ бір белгіні көрсеткен жөн;
 - біртекті ұғымдарға бірыңғай дефинициялар беру қажет. Яғни, дефинициялары біркелкі лексика мен синтаксистік құрылымдармен рәсімделуі тиіс;
 - дефиниция түзу барысында ақиқат болмыстың бір нысаны бірнеше ғылым салаларында қарастырылып, түрлі ұғымдар жүйесіне қатысуының нәтижесінде түрлі дефинициялар талап ету ерекшелігі ескерілуі қажет;
 - ғылымның дамуы ғылымның өзгеруіне де алып келетіні сөзсіз. Сол себепті дефиниция ғылым-білімнің қазіргі даму деңгейіне сәйкес жасалуы тиіс;
 - дефиниция мазмұны түсінікті әрі нақты болуы үшін, сол дефинициялар жүйесінде анықталған, белгілі және бір мағынада қалыптасқан терминдерді қолдану қажет;
 - дефиниция құрылымы қысқа, әрі логикалық тұрғыдан аяқталған сөйлемдерден құрылуы тиіс және артық ақпаратқа жол берілмеуі қажет;
 - дефиницияда тавтологиялық элементтер болмағаны дұрыс.
- Осы талаптар негізінде дефиниция мәтінде ғылымның белгілі бір саласында жинақталған терминдердің мағынасын ашады, яғни мәліметтерде жинақталған терминді белгілейді. Дефиниция белгілі бір түсініктің мағынасын ашу үшін жасалады, яғни, нақтылықтың бөлігі болып табылады деп тұжырымдаймыз.

Әдебиеттер

1. Айтбайұлы Ө. Қазақ тіл білімінің мәселелері. – Алматы: Арыс, 2007. – 624 б.
2. Горский Д.П. Определение. Логико-методические проблемы. – М., 1974. – 291 с.
3. Суперанская А.В. и др. Общая терминология: Вопросы теории / Под ред. Т.Л. Кандевики. АН СССР, Ин-т языкознания. – М.: Наука, 1989. – С. 24-25.
4. Mill J.S. A system of logic, ratiocinative. – 1965. – L.76.
5. Гоббс Т. Избранные сочинения. – Л., 1926. – 315 с.
6. Дюбюк Р. Состояние терминологии на современном этапе // Международный симпозиум «Теоретические и методические вопросы терминологии». – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – С. 3-10.
7. Реформатский А.А. Что такое термин и терминология? // Вопросы терминологии. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – С. 46-54.
8. Городецкий Б.Ю., Раскин В.В. Термины с лингвистической точки зрения // Место терминологии в системе общественных наук. – М., 1969. – С. 134-141.
9. Қалиев Ғ. Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігі. – Алматы: Сөздік-словарь, 2005. – 440 б.
10. Морковкин В.В. Термины и возможный способ их описания в словаре активного типа // Проблемы разработки и упорядочения терминологии в академиях наук союзных республик: Сб. ст. – М.: Наука, 1983. – С. 150-158.
11. Малбақов М. Бір тілді түсіндірме сөздіктердің құрылымдық негіздері. – Алматы: Ғылым, 2002. – 368 б.
12. Құрманбайұлы Ш. Қазақ лексикасының терминдену үрдісі: Филол. ғыл. д-ры дис. – Алматы, 1998. – 250 б.
13. Әбдірәсілов Е. Қазақ терминографиясының жүйесі. – Астана, 2005. – 208 б.

14. Кондаков Н.И. Логический словарь. – М.: Наука, 1971. – 56 с.
15. Щемелева Е.Ю. Определение и способы его языковой реализации: (коммуникативно-структурный подход): Автореф. дис. канд. филол. наук. – Ростов-на-Дону, 1991. – 21 с.
16. Сыздық Р. Тілдік норма және оның қалыптануы. – Астана: Елорда, 2001 – 230 б.
17. Табанакова В.Д. Понятие научно-технического термина и требования к его определению // Термин и слово: Сб.ст. – Горький: Изд-во ГГН, 1982. – С. 24-28.
18. Скрипникова Н.М. Прагматика метаязыка перевода. – Краснодар, 1999. – 155 с.

А.Н. ДОСМАИЛОВА

Евразийский Технологический университет, Алматы

ЛОГИКО-КОГНИТИВНЫЙ ХАРАКТЕР ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ДЕФИНИЦИИ

Аннотация. В статье подробно рассматривается понятие дефиниции, анализируются вопросы, связанные с определением значения некоторых понятий, используемых в сочетании с дефиницией, а также рассматривается логическая и когнитивная природа дефиниции. В статье были дифференцированы определения термина и определения дефиниции в научных работах, а также были учтены общие мнения ученых. В работах по изучению дефиниции было обнаружено, что дефиниция рассматривается как основной инструмент лексикографической семантизации. Кроме того, рассматриваются основные отличия дефиниции от других понятий, его особенности и сходства. На основании этих выводов дается схема терминологической семантизации. В доктрине общей терминологии резюмировались требования к определению термина и его основному содержанию.

Ключевые слова: дефиниция термина, научный текст, интерпретация слова, описание, интерпретация, определение термина, семантизация термина.

A.N. DOSMAILOVA

Eurasian Technological University, Almaty

LOGICAL-COGNITIVE CHARACTER OF THE TERMINOLOGICAL DEFINITION

Abstract. In order to convey the meaning of linguistic units, scholars use the terms such as interpretation, description, and definition of a word in dictionaries. In this sense, the author of this article attempted to discuss the concept of definition in detail, analyzed the issues related to determining the meaning of some concepts used in conjunction with the definition, and considered the logical and cognitive nature of the definition. The author differentiated the description given to the term and its definition itself in scientific works and considered the scholars' general opinions about this issue. In the scientific works dedicated to the study of the term "definition", it was found that the definition is considered as the main tool of lexicographic semantization. To this extent, the author considered the main differences of the definition from other concepts, its peculiarities and similarities. Thus, a scheme of terminological semantization was given based on the research findings. The author summarized the requirements for the definition of the term and its main content in accordance with the doctrine of general terminology.

Keywords: term definition, scientific text, word interpretation, description, definition, interpretation, term definition, term semantization.

References

1. Aitbaiұly Ö. Qazaq til bilimniñ мәseleleri. – Almaty: Arys, 2007. – 624 b.
2. Gorski D.P. Opredelenie. Logiko-metodicheskie problemy. – M., 1974. – 291 s.
3. Superanskaia A.V. i dr. Obşaia terminologia: Voprosy teorii / Pod red. T.L. Kandelaki. AN SSSR, İn-t iazykoznanıa. – M.: Nauka, 1989. – S. 24-25.
4. Mill J.S. A sistem of logic, ratiocinative. – 1965. – L. 76.
5. Gobbs T. İzbrannye sochinenia. – L., 1926. – 315 s.
6. Dübük R. Sostoianie terminologii na sovremennom etape // Mejdunarodnyi simpozium «Teoreticheskie i metodicheskie voprosy terminologii». – M.: İzd-vo ANSSR, 1961. – S. 3-10.
7. Reformatski A.A. Chto takoe termin i terminologia? //Voprosy terminologii. – M.: İzd-vo AN SSSR, 1961. – S. 46-54.
8. Gorodeski B.İu., Raskin V.V. Terminy s lingvisticheskoı toçki zrenia // Mesto terminologii v sisteme obşestvennyh nauk. – M., 1969. – S. 134-141.
9. Qaliev Ğ. Tıl bilimı terminderiniñ tüsındırme sözdıgı. – Almaty: Sözdık-slovär, 2005. – 440 b.
10. Morkovkin V.V. Terminy i vozmojnyi sposob ih opisania v slovare aktivnogo tipa // Problemy razrabotki i uporädoçhenia terminologii v akademiah nauk soıuznyh respublik: Sb. st. – M.: Nauka, 1983. – S. 150-158.
11. Malbaqov M. Bır tıldı tüsındırme sözdıkterdiñ qūrylymdyq negızderı. – Almaty: Ğylym, 2002. – 368 b.
12. Qūrmanbaiūly Ş. Qazaq leksikasynyñ termindenu ürdısı: Filol. ğyl. d-ry dis. – Almaty, 1998. – 250 b.
13. Äbdıräsılov E. Qazaq terminografiasynyñ jüiesı. – Astana, 2005. – 208 b.
14. Kondakov N.İ. Logicheski slovär. – M.: Nauka, 1971. – 56 s.
15. Şemeleva E.İu. Opredelenie i sposoby ego iazykovoi realizasii: (komunikativno-strukturnyi podhod): Avtoref. dis. kand. filol. nauk. – Rostov-na-Donu, 1991. – 21 s.
16. Syzdyq R. Tıldık norma jäne onyñ qalyptanuy. – Astana: Elorda, 2001 – 230 b.
17. Tabanakova V.D. Ponätie nauchno-tehnicheskogo termina i trebovania k ego opredeleniu // Termin i slovo: Sb.st. – Görki: İzd-vo GGN, 1982. – S. 24-28.
18. Skripnikova N.M. Pragmatika metaiazyka perevoda. – Krasnodar, 1999. – 155 s.

Автор жайлы мәлімет:

Досмаилова Айгүл Нұркешқызы – филология ғылымдарының кандидаты, Еуразия Технологиялық университетінің оқытушысы, Алматы, Қазақстан.

Досмаилова Айгүл Нуркешовна – кандидат филологических наук, преподаватель Евразийского Технологического университета, Алматы, Казахстан.

Dosmailova Aigul Nurkeshovna – candidate of philological sciences, Lecturer of the Eurasian Technological University, Almaty, Kazakhstan.

Техникалық редактор: **М. Аманғазықызы**
Компьютерде беттеген: **А.С. Сыздыкова**

Еуразия гуманитарлық институтының ХАБАРШЫСЫ.
2022. – 1. – Нұр-Сұлтан: ЕАГИ. 95 б.

Жарияланған материалдар автордың көзқарасын білдіреді, олар журналдың редакциялық алқасының пікірімен сәйкес келмеуі мүмкін. Жарияланымдардағы деректер мен мәліметтердің дұрыстығына автор жауап береді.